

Тема. Власне українські слова. Синонімічне багатство мови. Роль фразеологізмів у мовленні.

План

1. Власне українські слова.
2. Роль фразеологізмів у мовленні.
3. Синонімічне багатство мови.
4. Вправи та завдання.

1. Власне українські слова

Власне українські слова виникли на українському мовному ґрунті. Вони побутували у живому мовленні Київської Русі і після її занепаду (1240 р.). Протягом багатьох століть виникали слова, специфічні лише для української мови.

Це такі слова, як *годинник, дотепність, глядач, примхливий, бігцем, завдяки, кисляк, узвар*.

СКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Успадковані (корінні) слова (близько 90 %)				Слова, запозичені з інших мов (близько 10%)
Слова, що ведуть початок а індоєвропейської мовної спільності	Слова, що виникли в спільнослов'янський період	Східнослов'янська лексика	Власне українська лексика	<i>спорт галактика музей журнал арія</i>
<i>мати, сестра, серце, око</i>	<i>пшениця трава читати молотити</i>	<i>батько урожай снігур білка</i>	<i>мрія плесо смуга хист</i>	

2. Роль фразеологізмів у мовленні

Фразеологізми – стійкі словосполучення, що складаються з двох і більше слів, і за своїм значенням сприймаються як одне ціле. За лексичним значенням фразеологізм рівняється окремому слову, але це значення не впливає із лексичних значень слів, які входять до його складу.

Основні ознаки фразеологізмів:

- а) складаються з декількох слів;

- б) лексично неподільне сполучення;
- в) усталеність порядку слів;
- г) стійкість граматичних категорій;
- д) за лексичним значенням дорівнюють одному слову (в реченні є одним членом речення).

Джерела української фразеології:

- а) народна мова (*дати гарбуза, облизня піймати, як корова язиком злизала*);
- б) крилаті вислови видатних людей (*Караюсь, мучусь, але не каюсь* (Т.Шевченко).; *Коні не винні* (М. Коцюбинський).).
- в) професійна лексика (*грати першу скрипку; куди голка, туди й нитка*);
- г) вислови античних часів, у тому числі біблійні (*сізіфова праця, альфа і омега, вавилонське стовпотворіння, ієрихонська труба*);
- л) переклади іншомовних ідіом (*дивитися крізь пальці* (з нім.)).

У художній літературі фразеологізми допомагають відтворити найтонші відтінки значення, схарактеризувати предмет, явище чи ситуацію, дати їм відповідну оцінку. Доречно вжиті, вони допомагають виразніше передати думки, роблять розповідь яскравішою, надають мові емоційного забарвлення.

3. Синонімічне багатство мови

Синоніми – слова близькі за значенням, але різні за звучанням.

Слова-синоніми об'єднуються в одну групу, яка називається синонімічним рядом.

Наприклад: 1. Горе, біда, лихо, нещастя; 2. Нудьга, сум, жаль, туга.

Правильне використання синонімів у мовленні допомагає образно висловити думку, наповнює її потрібними емоціями. Українська мова має розгалужену синоніміку, що свідчить про повнокровний розвиток мови й багатство її виражальних засобів.

Увага!

Синонімічні функції виконують **евфемізми** – слова чи словосполучення, які пом'якшують враження від висловленого, називаючи певні поняття непрямо, опосередковано.

Наприклад: замість "брехати" - "говорити неправду", "дурний" - "нерозумний".

Групи синонімів:

- а) **абсолютні** синоніми, які однакові (тотожні) за лексичним значенням: *азбука* - *алфавіт, абетка*; *оплески* - *аплодисменти*; *вітрило* - *парус*; *відтінок* - *нюанс*; *водограй* - *фонтан*;
- б) **відносні** синоніми, які різняться смисловими відтінками: *говорити* - *базікати, розмовляти, плести язиком*; *тихий* - *неголосний, слабкий*; *дорога* - *шлях, путь, шосе, траса*;

в) **контекстуальні** - це слова, які в певних контекстах можуть виконувати синонімічну функцію;

г) **синтаксичні** синоніми - це граматично різні синтаксичні конструкції, що виражають ту саму думку.

Наприклад: *приїзд з відрядження - після приїзду з відрядження;*
мамина пісня - материнська пісня.

Синоніми урізноманітнюють мову, роблять її гнучкою, допомагають уникнути повторень.

4. Вправи та завдання

А З поданих слів випишіть ті, які характерні лише для української мови.

Гарбуз, демократизм, вареники, злотий, волати, алфавіт, вузол, біологія, сподіватися, юрта, дуб, перемога, кинджал, делегат, вермішель, галушка.

Б Проаналізуйте значення виразів. Як називаються подібні вирази?

Кому вареники й млинці, а кому гулі й синці;

глас волаючого в пустелі;

розрубати гордіїв вузол;

без надії сподіваюсь;

дати гарбуза;

прийшов, побачив, переміг.

Які ви знаєте джерела фразеологізмів?

В З'ясуйте значення фразеологізмів.

Ні риба ні м'ясо, у пух і прах, кров з молоком, альфа і омега, сізіфова праця, пекти раки, ахіллесова п'ята, танталові муки, як сніг на голову, народитися в сорочці, брати ноги на плечі, з комарів носок, правити теревені, робити з мухи слона, нагріти руки, ні пари з уст, стерти в порошок.

Г У поданих фразеологізмах навмисне поплутано слова. Відтворіть первісний вигляд кожної фрази.

Геростратове м'ясо, сади Фортуни, троянська долина, нитка Тантала, ведмежа пісня, сізіфів кінь, гарматна слава, аріадніне колесо, муки Семіраміди, крокодиляча послуга, Йосафатова праця, лебедині сльози, ахіллесове ложе, прокрустова п'ята, пірровий страх, панічна перемога.

Д Визначте синтаксичну роль фразеологізмів у поданих реченнях.

1. Сергій і Дмитрик глека побили.
2. До найближчої оселі було рукою подати.

Е Доберіть прислів'я, приказки, що є синонімічними до поданих крилатих виразів.

Багато галасу даремно; про смаки не сперечаються; лікарю, вилікуй самого себе; доля допомагає сміливим; не кожному вхід у Коринф; умити руки; рахувати хвили.

Матеріал для довідок: у всякої Пашки свої замашки; моя хата скраю; одвага або мед п'є, або сльози ллє; коли не тямиш, то й не берися; з великої хмари малий дощ; байдики бити; пильнуй свого носа, а не чужого проса.

Ж Доберіть якнайбільше синонімів до слів *іти, говорити, бити*. Які з підібраних вами синонімів є стилістично нейтральними?

Питання для самоконтролю:

1. Які слова називаються багатозначними? Наведіть приклади.
2. Що таке пряме й переносне значення слова? Проілюструйте відповідь прикладами.
3. Які слова називаються синонімами? Антонімами?
4. Що вивчає фразеологія?
5. Що таке фразеологізми? Наведіть приклади.
6. Що є предметом вивчення фразеології?
7. Що називається фразеологізмами? Наведіть приклади.
8. Яка роль фразеологізмів у мовленні?
9. Які фразеологізми називаються синонімічними? Наведіть приклади (*стук-грюк, аби з рук — косо криво, аби живо*).
10. Наведіть приклади антонімічних фразеологізмів (*кури не клюють — як кіт наплакав*).
11. У висловлюваннях якого стилю фразеологізми вживаються найчастіше?
12. У яких стилях фразеологізми вживаються з певною метою?
13. Які слова належать до загальноновживаної лексики? Наведіть приклади.